

A harsány-hegyi csata egyes emlékezeti vonatkozásai

Szabó Róbert¹

1. Abstract

This topic is about the remembrance of the second Battle of Mohács. In 1687 the Sacra Ligua defeated the Ottoman forces. Due to this victory, the whole southwestern part of the Hungarian Kingdom was liberated from almost 150 years of Ottoman rule.

Despite the victory, the Hungarian remembrance does not consider it as a remarkable achievement. The reason for it is complex. The Hungarian political mentality defines itself against Habsburgs' imperial ideology. It also included that the Hungarian artists have never chosen the second Battle of Mohács as a central topic of their artworks. It means that the battlefield where the united European army won against the Ottomans become underrated. That is the reason why until the end of the 19th century we cannot find any memorial that propagates the importance of the victory of the Battle of Harsány Hill. Finally, the event of reconquering the Hungarian Kingdom at the end of the 17th century never became part of the national identity. Even today, the remembrance of this battle is not too widespread but the folk tradition still preserves the memory of the liberation. Moreover, in the 21st century, the old battlefield has been honored by few statues. The inauguration ceremonies also meant international meetings between different nations' public dignities. Furthermore, this battle is an exciting part of the theory of the clash of civilizations which also affects our present day politics.

Keywords: second Battle of Mohács, identity, symbolic space, politics of memory, geopolitics

2. Bevezetés

Személyes érdeklődésem felül elmondható, hogy máig nem került mélyebb vizsgálódások középpontjába az általam felvetett kérdés, azaz hogy milyen a harsány-hegyi csata emlékezeti térben betöltött szerepe, a helyi (lokális) és a nemzeti emlékezeti térben? Előljáróban kijelenthető, hogy az 1687-ben lezajlott harsány-hegyi csata katonai és geopolitikai jelentősége meghatározó volt a korszak Európájára és Magyarországra nézve. Mégis, napjaink hazai emlékezeti terében nem képez számottevő erőközpontot, „kihasználtsága” szegényesnek mondható. Az alábbiakban arra teszek próbát, hogy rámutassak azokra az elemekre, amelyek megvannak, illetve hiányoznak ahhoz, hogy e csatából valamely közösség, vagy politikai kurzus frekvenciált emlékezeti helye lehessen. Amit vizsgálni szeretnék, az a tér antropológiája, a politikai diskurzus és a narratív térformálás hármában található (Gergely A. 2015).

De, miért is nyúl hozzá egy történelmi esemény vizsgálatához egy földrajzos? Pierre Nora, francia történész úgy véli, emlékezeti terekről és emlékezeti helyekről beszélhetünk (Nora, P. 1984). Ezek az emlékezeti terek nem feltétlen egzakt földrajzi helyekben foghatók meg, hanem műalkotásokban, propagandatermékekben, használati tárgyakban, szimbólumokban, képekben, térképekben, népdalokban, katonanépekben, regényekben, versekben jelennek meg.

Földrajzusként feladatunk a tér vizsgálata, még akkor is, ha ez a tér nem feltétlenül egzakt. Jelen esetben a harsány-hegyi csata tere megfogható terepként tárul elénk. A csata eseménye, mint emlékezeti hely a magyar, vagy a nemzetközi emlékezeti térben viszont már egy sokkal

¹ PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola

komplikáltabb kérdés. S még komplikáltabb, ha az emlékezetének időbeni változásait szeretnénk szemügyre venni. Az emlékezetben elfoglalt tér nagyságát nagyban befolyásolták az idők során szintén változó politikai irányvonalak. Ugyanúgy érdekes kérdés az, hogy egy hely miért lesz az identitás része itthon, avagy külföldön, vagy éppen, hogy miért nem lesz annak része? Magyarországon eddigi olvasataim után úgy vélem, inkább az utóbbi tézis érdemes a vizsgálatra.

A tér szimbolikus birtoklására utalnak az államhatárok felirata, a határkövek, az állami intézmények táblái, a nemzeti (párthoz vagy egyházhoz kapcsolódó) jelképek, zászlók, címerek, írja Békési László A politika földrajza című munkájában (Békési L. 2004). Nemes Nagy József szerint a tér nem csak objektív egyedi, hanem szubjektív fenomenológiai értelemben is létezik. Ha megkíséreljük értelmezni ezt, rájövünk, hogy több, egymástól elkülönülő jelentéssík különböztethető meg. Megkülönböztethetünk egymástól helyszínt (locale), helyzetet (location) és a hely tudatát, értelmét (sense of place). Ez azt jelenti, hogy az adott helynek emocionális, kulturális, történelmi stb. jelentéstartalma lehet, amelynek mérete tág skálán mozoghat. Egyesek szerint a hely egy önálló, tulajdonságokkal rendelkező entitás. Hamvas Béla filozófus szerint a helynek nem csak fizikája, hanem metafizikája is van, tehát nem csak látványa van a térnek, hanem génusza is (Nemes Nagy J. 2009). Rose szerint a helyek befolyással rendelkeznek az identitás fölött. A hellyel lehet azonosulni, de éppen lehet vele nem azonosulni is, illetően az adott hely irreleváns az identitás szempontjából. Arról nem is beszélve, hogy ezek a helyek városi, régiós, országos, vagy akár kontinens szintű identitáshoz is kötődhetnek. De emellett, adott esetben egyazon helyen élők is különböző érzéseket táplálhatnak ezekkel az identitást megtestesítő helyekkel kapcsolatban. Amellett, hogy a helyhez tartozás egy alapvető emberi ösztön, észre kell vegyünk azt, hogy a hatalmakat megalapozó rendszerek szüleményei is. A kulturális különbségek hangsúlyozásával tudatosan fokozható a helyérzet kifejlődése. A különbségek pedig csak még tovább erősödnek azzal, hogy egyik csoport a másik csoport területét elfoglalja. Adott helyérzet az identitás kifejezésére törekvő politika eredményének is betudható (Rose, G. 1995). Az 1970-es évektől kezdve a tértudományokban felerősödtek a posztpozitivisták, a posztstrukturalisták, a posztmodern és a posztmarxista irányzatok. A fókusz a fizikai tér vizsgálatáról átkerült a társadalmi jelenségek kutatására. Egyre nagyobb figyelmet kapott a tér konstruálhatósága és annak folyamata. A társadalmi folyamatok hozzák létre a térbeliséget (spatiality). Maga a társadalmi tér az, amiben a dolgok és az emberi tényezők értelmeződnek, amelyeket egymáshoz fűződő viszonyaiban térként ragadunk meg (Faragó L. 2015). A tér a társadalomnak nem a visszatükröződése, hanem a kifejeződése. Tehát, a tér maga a társadalom (Castell, M. 2005.).

A szimbolikus terek vizsgálatának relevanciájára jó példa a Balkán térsége. A délszláv háború során a harcoló csoportok az ellenséget nem szimplán legyőzni akarták, hanem a gonoszt látták bennük, akit le kell győzniük. Ennek megfelelően az ellenség vallási kegyhelyeit lerombolták, hiszen ezek voltak azok a helyek, amelyek az ellenség identitását megtestesítették. A háborút követően persze az elsőként lerombolva, elsőként felépítve elvet követve elindult a nemzeti identitást szimbolikusan megtestesítő lerombolt épületek újraépítése. Ez a folyamat egyértelmű geopolitikai folyamatokat tükröz, hiszen jól nyomon követhető, ahogyan külföldi hatalmak segítik a saját délszláv köreiket, így szerezve legalább szimbolikus befolyást egy „elfoglalt” térség felett. A lélektani háború, amiben a szimbólumok, különösen a vallási szimbólumok nagy szerepet játszanak, még a mai napig sem ért véget, s talán az sem mondható el, hogy lendületük lanygulna (Reményi P. 2014). Értelemszerűen a harsány-hegyi csata esetében nem beszélhetünk ilyen szintű kiélezett identitásharcról. Sőt, inkább az mondható, hogy, egy parlagon hagyott győzelemről beszélhetünk, amit a Szársomlyó-hegy oldalába állított kereszt a keresztény szimbolikus térfoglalás győzelmeként aposztrofál, ugyanakkor még a győztes hadvezérek hazájában élők mentális terében sem valószínű, hogy jelentős lenyomata van a vizsgált csatának.

Kutatástörténet, szakirodalom

A csata kutatásához számos primer forrás áll rendelkezésünkre. Lotaringiai V. Károly herceg kéziratban fennmaradt hadinaplójának ismertebb neve Journal, a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Lothringisches Hausarchivban található meg. Ebben a csatahoz kapcsolódó politikai kommentek és történeti földrajzi adatok is fellelhetőek. Ugyanitt, François Le Bègue lotaringiai nemes hadinaplója is fellelhető. Ezen források felkutatására és rendszerezésére az 1933-as Bécs ostromának jubileuma adott apropót. Egy másik papírkódex, amely a herceg nevéhez köthető, és Mollay Károly adta ki az 1986-os esztendőben, napjainkban a budapesti Hadtörténeti Levéltárban található meg. A herceg tollából származó, 1687-re vonatkozó feljegyzések jó része a párizsi Bibliothèque Nationale de France-ban lelhetőek fel. Ez a dokumentum 248 számozott lapon keresztül bemutatja az 1687-es hadjárat német, francia és olasz nyelvű dokumentumainak másolatát (Tóth F. 2019).

Az Osztrák Állami Levéltár Hadilevéltárának (ÖStA Kriegsarchiv) Alte Feldakten nevű egysége harsány-hegyi csatára vonatkozó forrásai hiányosak. A bécsi Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek) kéziratára és régi könyvgyűjteménye viszont tartalmazza Savoyai Eugén herceg könyvtárát és kéziratgyűjteményét, amely több, e csatahoz köthető vonatkozással is bír. Savoyai Eugén második mohácsi csatához köthető iratai torinói, római, mantovai és velencei levéltárakban fellelhetőek. Kiemelendő a herceg és a Vatikán levelezéseit tartalmazó vatikáni titkos levéltár (Archivio Segreto Vaticano) dokumentumai. Általánosan kijelenthető, hogy Savoyai Eugén, Lotaringiai Károly herceg, Bádeni Lajos és II. Miksa Emánuel magyarországi hadjáratokról szóló levelezései gazdag forrásbázist hagytak maguk után Európa levéltáraiban (Tóth F. 2019).

Franciaországban a (Párizs melletti) La Courneuve-ben található Francia Diplomáciai Levéltár (Archives Diplomatiques) gyűjteményének politikai levelezései (Correspondance politique – série CP) tartalmaz a témára vonatkozó magyar, török, osztrák és lengyel vonatkozású iratokat. Ezen felül, a Mémoires et documents – série MD részleg lehet segítségünkre a téma felkutatásában. Szorosabban véve, az osztrák politikai levelezés 61-63. kötetei tartalmazznak konkrét utalást az 1687-es hadjáratról. Ugyanakkor rendelkezésre áll számunkra a Service Historique de la Défense (Francia Hadtörténeti Levéltár). Ennek A1 szekciója szólhat Savoyai Eugén tevékenységéről. A Bibliothèque Nationale de France kéziratára és nyomtatványára nem csak Lotaringiai Károly kéziratát tartalmazza, hanem a második mohácsi csatáról készült metszetek nagy részét itt tárolják, ugyanúgy, mint a konstantinápolyi francia nagykövet szinte teljes levelezését is. Ezeket felül, a Francia Akadémia könyvtára is tartalmaz számos magyar vonatkozású dokumentumot (Tóth F. 2019).

A második mohácsi csata tudományos diskurzusát elsőként Németh Béla 1897-ben nyitotta meg. Munkájának egyik nagy értéke abban áll, hogy rögzítette a 19. században még látható török sáncok helyét. Bár ezek 19. századi megléte kérdéses. 1937-ben a csata 250. évfordulójára Lakatos Géza közölt egy publikációt a Magyar Katonai Szemlében a csata eseménytörténetéről, melyben részletes elemzést végez a harcoló alakulatok nagyságáról. Újabb elemzésre 1941-ben került sor, amelyet Breit József végzett el, A magyar nemzet hadtörténetében. Ám, Lakatoséhoz hasonlóan, ez is az események leírására helyezte a hangsúlyt. Fő forrása Philipp Wilhelm Friedrich Karl Röder 1859-es (Karlsruhe) megjelenésű Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken című munkája, továbbá Villers memoárja. A csatával kapcsolatos igazán nagy forrásgyűjtő munkára a 300. évforduló nyújtott apropót. Szita László nagy gyűjtőmunkája révén kiadásra került a Budától Belgrádig című kötet (Szita L. 1987). A kutatás alapját a Horváth Kázmér 1930-as években végzett bécsi, karlsruhei és müncheni forrásgyűjtő körútján szerzett adatbázis adta, amelyet 1978-ban a Baranya Megyei Levéltárnak adományozott. A gyűjtemény egyik legnagyobb hiányossága az, hogy nélkülözi a török forrásokat. Ez alól kivételt képez a Káldy-Nagy Gyula fordításában 1968-ban megjelent Szilahtár Findiklili Mehmed aga (1658?-1723) udvari történetíró krónikája 1687-es vonatkozásai, továbbá Hóvári János 1989-es munkája, amelyben Szilahtár

Mehmed és Mehmed Rasid krónikájának az 1687. évi hadjáratra vonatkozó forráshelyeket vetette össze. Az összecsapásról utoljára Jászay Magda közölt forrásközleményt 2002 folyamán a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain. Ebben, Giovanni Francesco Gemelli Careri 1689-es *Relazione delle campagne d'Ungheria 1689* című írását tárta a magyar közvélemény elé, benne a harsány-hegyi diadalról közölt részekkel. 1989-ben Szita László, Nagy Lajos és Veress D. Csaba munkássága nyomán kötetet öltöttek a csata had- és diplomáciatörténetének új eredményei, *A török elleni visszafoglaló háborúk történetéből* címmel (Polgár B. 2014).

A historiográfiai munkák többségének fő kutatási témája a csata lokalizációja volt. Lakatos Géza a Nagyharsány-Villány-Lapáncsa háromszögbe helyezte a csatateret. Nagy Lajos – elég nagy valószínűséggel – tévesen a Harsány-hegytől északra lokalizálta az összecsapást. A csata környezetének egy máig vitatott pontja Kistótfalu elhelyezkedése. Nagy Lajos, tévesen Siklóstól északra helyezte. Ennek a településnek a helyes beazonosítását végül Timár György végezte el 1989-ben megjelent *Királyi Sziget* című monográfiájában, ebben Villány környékére helyezte a kérdéses falut, amelynek neve akkoriban Tótfalu volt (Polgár B. 2014). A lokalizációt kutatók több korábbi kutatás eredményét is felhasználták, például Glaser Lajos 1929-ben bemutatott tanulmányát, amiben a középkori Dunántúl úthálózatát mutatta be, okleveles forrásokra alapozva (Polgár B. 2014).

A csata további eseményeinek forrásait Veress D. Csaba rendezte, és ily módon rekonstruálta az összecsapás menetét. Forrásai között volt a II. Miksa Emánuel seregének vonulási rendjét ábrázoló metszetsorozat, továbbá Carlo Juwigny, Johannes Franck de Langgrafen, Ludwig Nicolas D'Hallart és Michael Wenig metszetei. A rendelkezésre álló információk alapján Veress a csata első fázisát Villány belterületére helyezte, míg a második szakaszt, az oszmánok táborát, a perecskei ferences kolostor térségébe lokalizálta. A harmadik kérdés, hogy pontosan hol helyezkedtek el a török sáncok? A válaszadást megnehezíti, hogy a korabeli terepviszonyok mára már nagymértékben megváltoztak, például az 1793-as Albert-csatorna megépítése folytán, hiszen a Karasica mocsaras vidéke nagyban leszűkült ennek hatására. Az egykori csataterén azóta is folyamatosan zajló mezőgazdasági munkálatokról már nem is beszélve (Polgár B. 2014).

Kistótfalu elhelyezkedésének kérdésessége mellett Perecske az a település, amely az egyik jellegzetes, konkrét pontja volt az eseményeknek. Az ábrázolások szerint a török tábor vette körül a perecskei ferences kolostor romjait. Pontos helyének beazonosítása azonban bizonytalan. Györffy György szerint valahol Magyarbólytól nyugatra és a Villánytól délre eső terület keresztmetszetében találhatóak meg az építmény maradványai. Karácsony János a „Pölöcske” nevet viselő pusztával azonosítja a kolostor egykori helyszínét. Egy 1960-as pécsi múzeumi jelentés szerint a kolostor épületét széthordták és beépítették a magyarbólyi evangélikus templom és a helyi termelőszövetkezet istállójának falazatába (Polgár B. 2014).

A csatát illetően, a 20. század folyamán számos had- és politikatörténeti munka látott napvilágot. A második mohácsi csata régészeti kutatásával ugyanakkor nem igazán foglalkoztak, kivéve Polgár Balázst, aki napjainkban hiánypótló elemzésekkel gazdagítja e keresztény győzelem régészeti kánonját. Vizsgálódásait 2012-ben kezdte meg. A kutató által alkalmazott módszertanban felfedezhető Tim Sutherland és Malin Holst elméletei mellett Glenn Foard modellje is. Míg az előbbi két tudós a régészeti kutatás részének tekintette az eseményrekonstrukciót, addig az utóbbi szerint a régészetnek csupán az írott és képi források hitelesítését kell elvégeznie. Az analízise középpontjában a keresztény sereg balszárnya ellen vezetett török lovasroham lokalizációja állt (Polgár B. 2020).

A 2000-es években nagy lendületet kapott a történelmi eseményekkel kapcsolatos helyek vizsgálata, a „military landscape” fogalmának megjelenésével. Jelenkorunk egyik legkiemelkedőbb kutatója Chris Pearson, aki egy 2011-es munkájában úgy határozta meg a military landscape fogalmát, mint azok a helyek, amelyeket részben vagy teljesen katonai céloknak vetettek alá. A témakörbe tartozó kérdések megfejtését több diszciplína bevonásával érte el. Ezek közül kiemelkedő a földrajz, a történelem, a földtudományok és a régészet szerepe (Chris, P. 2012). A történelem és a földrajz összefonódásaként több kérdést és területet megvizsgált az alábbi

munkáiban: *The age of wood: Fuel and fighting in French forests, 1940–1944* (2006); *Scarred Landscapes: War and Nature in Vichy France* (2008); *A ‘watery desert’ in Vichy France: The environmental history of the Camargue wetlands, 1940–1944* (2009); *Militarised Landscapes: From Gettysburg to Salisbury Plain* (2010); *Revealing Militarised Landscapes* (2010). Rachel Woodward a *Progress in Human Geography* 2013-as februári számában közölt cikkében (*Military landscapes: Agendas and approaches for future research*) hosszan taglalja a military landscape, mint tudományterületnek a múltját, jelenét és jövőjét. A kutató szerint e tudományterület konkrét körülhatárolása még nem történt meg, s éppen ezért nyitva áll a vitákra. Azonban néhány fix talppont mégis akad. Ezek közül az egyik az, hogy a vizsgált táj megjelenésének elemzése során a katonai tevékenység nyomait keressük. Egyszerűbben fogalmazva: hogyan befolyásolta a katonai tevékenység a tájképet, a helyhasználatot a vizsgált területen? Ugyanakkor, nem szükséges a szorosan vett csata, katonai tevékenység tájat formáló hatásának vizsgálata. Alternatív módon az egykori csatahely mai látképéhez hozzátartoznak az emlékművek. Ezek vizsgálata szintén a military landscape kérdéskörébe tartozik, hiszen az egykori katonai tevékenységet az adott tér megtestesíti, akár annak árán is, hogy ezzel behatol az emlékezeti terébe (Rachel, W. 2013).

A török korról kapcsolatos emlékezeti helyek kutatásához fontos módszertani keretet dolgozott ki Simon Bertalan és Szalai Gábor, akik az 1526. évi mohácsi csata emlékezetét dolgozták fel „Az 1526. évi mohácsi csata emlékezete a köztereken, különös tekintettel a Mohácsi teraszos síkra” című tanulmányukban (Simon B.–Szalai G. 2019). A szerzők, a törökellenes harcok emlékezetét nagytérsegi, országos, regionális és kistérségi keretek között vizsgálták. Meglátásuk szerint a vizsgált terek elnevezései tudatos emlékezetpolitikai döntések nyomán alakultak ki. A csatához köthető konkrét személynevek és földrajzi helyek nevei homogén, vagy több gócterülettel rendelkező emlékezeti teret hoznak létre. Vizsgálatuk során olyan adatbázist hoztak létre, amelyben nemcsak utcanéveket és emlékműveket vettek számba, hanem intézményeket, egyesületeket, emlékműveket, melyek elnevezésében, illetve elhelyezkedésében a mohácsi csatához köthető szimbolikus tartalom fedezhető fel. Az emlékezeti hely vizsgálatához a Pesti János vezetésével elkészített Baranya megye földrajzi nevei című kiadvány második kötetét és az Open Street Map adatbázisát használták fel a Mohácsi-teraszos-sík területére korlátozódva. A vizsgálat újszerűségét többek között a térinformatika alkalmazása adta. Emellett, Varga Szabolcs is végzett kutatásokat a Zrínyi-kultusszal kapcsolatban (Varga Sz. 2016a).

A török háborúk magyarországi aspektusainak jelenkori földrajzi, politikai földrajzi vizsgálatainak ötlete már korábban megszületett Pap Norbert révén. Fodor Pállal közösen szerkesztett kötetükben (Szulejmán szultán Szigetváron) rávilágítottak Szigetvár 1566-os ostromának politikai, geopolitikai, társadalmi és identitásra ható tényezőire. A munkálatok legnagyobb hányadát Szulejmán szultán türbéjének beazonosítása, és napjainkban is folyó feltárása tette, illetve teszi ki, amellet, hogy az ostrom rekonstruálása is párhuzamosan zajlik. E kötet jól szemlélteti a kutatás sokszínűségét, módszertani cizelláltságát. Egyszerre van jelen a természettudományi vizsgálatok lefuttatására alkalmas legkorszerűbb eszközapparátus és a történettudomány forráskritikai aspektusa is. Mindezek mellett jó alapot tekinthetőek a kötet emlékezetpolitikával, identitással, szimbolikus térhasználattal foglalkozó elemei is (Pap N. et al. 2017).

Közel hasonló tematikával folyik Veszprémy László Szabácsra (1475–1476), Pálosfalvi Tamás Nándorfehérvárra (három ostrom), Négyesi Lajos ugyancsak Nándorfehérvárra (1456) és Zrínyi-Újvárra (17. sz.), Domokos György egri várra (1552), Dusnoki-Draskovich József Gyulára (1566), és B. Szabó János Szulejmán szultán 1555–1556-os hadjáratára vonatkozó kutatása (Hermann R. 2017).

Gyula vára török kori szerepének feltárása napjainkban is zajlik. A korábbi kutatások eredményei 2016 során nyilvánosságra kerültek „A kereszténység védőoszlopa” – Gyula 1566 című (2016) kötetben. Figyelemre méltó, hogy a vizsgálatok itt is komoly természettudományos módszereken alapultak, amellet, hogy a történeti források mély elemzésére is sor került. Az 1566-os ostrom rekonstruálása érdekében Páll Dávid Gergely, Liska András, Sipos György és Alexandru

Hegyi földtudományos módszereket alkalmaztak a kívánt cél elérésének érdekében. (Páll D. G. et al. 2016).

Az általam fentebb leírt módszertani és kutatási előzmények úgy érzem, nagyban hozzájárulhatnak személyes szűken vett kutatási témám megalapozásához, a harsány-hegyi csata emlékezetpolitikai jelentőségének megírásához.

3. A csata rövid ismertetése

1687-ben a Párkányból kiinduló keresztény csapatok azzal a szándékkal indították el hadjáratukat a török ellen, hogy visszafoglalják Belgrádot. A mintegy 50 ezer fős sereg fővezére V. Lotaringiai Károly herceg, Bádeni Lajos örgróf, II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem és Savoyai Eugén herceg volt. A 60 ezer fős török sereget Szári Szulejmán nagyvezír vezette. A keresztények útvonala a Duna mentén haladt, déli irányba. Eszék sikertelen ostromát követően, július 20-án megkezdték visszavonulásukat a Dráva bal partjára. A törökök a sáncaikat hátrahagyva az európai csapatok nyomába eredtek. Augusztus 10-én este már a Szársomlyó-hegy közelében táborozott a keresztény hadsereg. Augusztus 12-én Kistótfaluból elindulva Villányon át, Siklós célállomással kezdődött a menet. A vonulás két vonalban történt. Az első vonalban 14 ezer lovas és 26 ezer gyalogos, míg a második vonalban 7 ezer lovas és 13 ezer gyalogos volt felsorakoztatva. A két vonal között nagyjából 200-300 méter volt a távolság (Nagy L. 1987).

A török főszereg bal szárnyán a ruméliai hadtest vonult észak felé. Őket, Oszmán-pasaoglu Ahmed pasa beglerbég irányította. A jobbszárnyukon pedig, az anatóliai hadtest helyezkedett el, s lendült elsőként támadásba a keresztény hadsereg bal szárnya ellen, a Karasica lapályán keresztül. A két török hadtest mindegyike 15-15 ezer lovassal vonult fel az első vonalban. Őket követte a szintén 15-15 ezer gyalogos katona és mintegy 80-85 ágyú. A gyalogság a Karasica és a Dárda-Siklós út közti területen, mintegy 4 km hosszúságban kettős sánc építésébe kezdett, a Mohács-Siklós közti úttól 2 km-re délre (Veress D. 1987).

Amikor a keresztény sereg Nagyharsány és Villány települések között tartózkodott, a török lovasság a szokásos félhold-alakzatban megtámadta a menetelők balszárnyát, azzal a szándékkal, hogy a keresztény hadrend két vonala közé betörjön. Ez a török kísérlet kudarcba fulladt, miután a muskéták tüze megtörte a török rohamot. Második rohamukat a hegyoldal irányából hajtották végre, de Lotaringiai Károly még időben ide csoportosított át számos egységet, így képezve gátat a rohamozó szpáhik előtt. Az oszmánoknak nem maradt más választásuk, mint a visszavonulás, mégpedig a Karasica és a bozótos erdőszél közt elterülő tölcse-szerűen dél felé szűkülő területre (Nagy L. 1987).

A török támadás visszaverését követően átmenetileg beállt nyugalmi helyzetet Commercy ezredes önkéntes lovasrohama törte meg. A kísérlet végül balul sült el, a kivágató lovasokkal a török erők hamar végezni tudtak. Bár az ezredes élve vissza tudott jutni a keresztény vonalakig, ezrede 160 főt veszített e vakmerő, ám sikertelen akció következtében. Ezalatt, a keresztény csapatok fővezérei azon vitakoztak, hogy felvállalják-e a törökkel való további küzdelmet, avagy kedvezőbb alkalom reményében máskor és máshol kerítsenek sort erre. Kezdetben, Lotaringiai Károly fővezér a csata elnapolása mellett tusakodott, mondván, a kiépült török sáncrendszer áttörésére úgyszem sok esély mutatkozik. Bádeni Lajos és Miksa Emánuel viszont meg tudta győzni a fővezért a csata folytatásáról. A Karasica és a Karasicától nyugatra elterülő erdőszeg közötti 500 lépésnyi széles terület északi felén indulhatott meg a keresztiesek ellentámadása, déli irányba, az oszmán sáncok felé, Miksa Emánuel bajor csapataival az élen, Savoyai és Rabutin lovas dandárjaival (Veress D. 1987).

Az összetorlódott török lovasság és a janicsárok helyzete egyre kétségesebbé vált a támadó muskétások miatt, akik ezrével lőtték ki rájuk lövedékeiket. A lapáncsai úton elinduló török katonákat azzal indították el, hogy törjék át a keresztények vonalait, de már idő előtt útjukat állták Truchess, Götz és Pace vértesei, továbbá, a kelet felé menekülni igyekvő törököket Piccolomini ezredes fogadta, megakadályozva, hogy a keresztények bal szárnya mögé ellenség kerüljön. Ezt

követően Truchess, Götz és Pace megkezdtek a Karasica mocsara és a lapáncsai úttól nyugatra fekvő erdő közti terepen úzni a törököket. A lovasságot követte a gyalogság. A hevenyészett török sáncok nem képeztek komoly akadályt a keresztény erőknél (Bonomo szerint csak árkokból és az árkok elé kidobott földből álltak ezek a védművek). A visszavonuló török lovasságot hátulról a keresztények tüze zavarta, míg előttük a sáncokban levő janicsárokat és topcsikat zavarták a tüzelésben. Kitért a pánik a török seregben. A keresztény sereg félkör alakban állt fel a Karasica és a nyugati erdősáv közötti területet elzárva. A végső rohamra délután 5 órakor került sor, amely végül a keresztény csapatok győzelmét eredményezte. A csatát követő szégyen miatt az Oszmán Birodalomban fokozódott a politikai válság, IV. Mehmedet letaszították trónjáról, Lotaringiai Károly pedig bevonult Erdélybe (Nagy L. 1987).

A vert oszmán sereg egyik töredéke Baranyaváron át Eszékre menekült, 78 darab lövegüket hátrahagyva, a táborukban lévő élelmiszer- és lőszerkészlettel együtt. A becslések szerint a török erőkből 8000 fő a csataterén lelte halálát, míg sokuk a Karasica és a Dráva mocsaraiban jutott ugyanerre a sorsra. 2000 oszmán hadifogoly került a keresztény csapatok kezére (Bánlaky J. 2001).

4. A harsány-hegyi csata identitásfaktor-analízise

A döntő erejű és keresztény dicsőséggel végződő csata mégsem része a magyar identitásnak, sőt, feltételezhetően a horvátok, bajorok, vagy bádeniek identitásában sem játszik nagy szerepet. Felmerül a kérdés, hogy a tipikusan hangoztatott és egyébként nyilvánvaló okok mellett, melyek lehetnek azok a tényezők, amelyek hiányoztak a második mohácsi csatánál ahhoz, hogy valamelyik harcoló keresztény fél magáénak tudja be a győzelem érdemeit? Világos, hogy a magyar identitás kevésbé tartja magáénak e győzelmet, hiszen a török kiűzése hatalmas szenvedések árán ment csak végbe, továbbá a történelem során a Habsburgokkal való együttélés sem volt teljesen zökkenőmentes, ami azt eredményezte, hogy a Habsburgokhoz köthető katonai érdemek hazai kidomborítása elmaradt.

Alapvető kérdésem az, hogy mi kell ahhoz, hogy egy csata emlékezete a köztudat részévé, az identitásunk elemévé váljon? A harsány-hegyi csata miért nem válhatott a dicsőséges magyar történelmi tudat részévé, sorsdöntő és sikeres kimenetele ellenére sem?

Az 1. és 2. táblázatban olyan faktorokat gyűjtöttem össze, amelyek meglétük esetén befolyásolták, avagy befolyásolhatták volna a csaták emlékezeti térben betöltött helyzetét. A harsány-hegyi csatát 8 faktor mentén, azaz vizsgálati szempont alapján hasonlítottam össze a mohácsi csatával és a zentai csatával. Minden egyes faktornál az identitásra, illetve az emlékezetre való befolyás képességét feltételeztem. Esetenként, az egyes faktorok elemzésénél a három csatától eltérően más csatákat is az elemzésbe foglaltam, amelyekkel az egyes faktorok jelentőségének szeretnék nyomatékokot szerezni.

A harsány-hegyi csatát egyrésztől célszerűnek tartottam összehasonlítani a mohácsi csatával, hiszen e két csata helyszíne kis híján megegyezik. Katonai jelentőségük vitán felül áll. Szimbolikus páros, amely a magyarországi török háborúkat foglalja keretbe. Nyitányt és lezárást képeznek. A zentai csata elemzésben való részvételét az indokolta, hogy a mohácsi és a harsány-hegyi csatákhoz hasonlóan itt is egy nyílt csatáról volt szó, azaz, a hadi esemény jellegét tekintve mindhárom csata megegyezik egymással. A zentai csata, ugyanakkor, a törökellenes felszabadító háború egyik legjelentősebb csatája volt, így a történelmi és katonai kontextusa megegyezik a harsány-hegyi csatáéval. Emlékezeti vonatkozásaiban is hasonló utat jár be, mint a harsány-hegyi csata.

Az 1. táblázatban a mohácsi csatával, míg a 2. táblázatban ugyanezekkel a kritériumokkal dolgozva, a zentai csatával vettem egybe a második mohácsi csatát.

1. táblázat: A mohácsi és a harsány-hegyi csata összehasonlítása.

Tényezők	Mohácsi csata (1526)	Harsány-hegyi (második mohácsi) csata (1687)
1. Jelentős személyiség(ek) halála	x	
2. A csata helyszíne – a település eszmei súlya		
3. Közismert irodalmi alkotás örökíti meg	x	
4. Közoktatásban hangsúlyozott	x	
5. Közismert játékfilm		
6. A csata sorsdöntő, a többi csatánál nagyobb értékű	x	x
7. Kapcsolódó közterek mennyisége nagy, illetve frekvenciált helyen fordulnak elő (közintézmény elnevezése, utcák, terek, egyesületek stb.)	x	
8. Művészeti alkotások sokasága figyelhető meg (szobrok, festmények)	x	x

Forrás: saját szerkesztés**2. táblázat: A harsány-hegyi és a zentai csata összehasonlítása**

Tényezők	Harsány-hegyi (második mohácsi) csata (1687)	Zentai csata (1697)
1. Jelentős személyiség(ek) halála		
2. A csata helyszíne – a település eszmei súlya		
3. Közismert irodalmi alkotás örökíti meg		
4. Közoktatásban hangsúlyozott		
5. Közismert játékfilm		
6. A csata sorsdöntő a többi csatától nagyobb értékű	x	x
7. Kapcsolódó közterek mennyisége nagy, illetve frekvenciált helyen fordulnak elő (közintézmény elnevezése, utcák, terek, egyesületek stb.)		
8. Művészeti alkotások sokasága figyelhető meg (szobrok, festmények)	x	x

Forrás: saját szerkesztés***Jelentős személyiség(ek) halála***

Az 1526-os mohácsi csata során II. Lajos az életét vesztette. Hazánk belpolitikai élete radikálisan megváltozott. A magyar trónért vívott küzdelem során Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János polgárháborús viszonyokat teremtett Magyarországon. Ennek következtében az ország török elleni védekezőképessége még tovább romlott (Pálffy G. 2009). A harsány-hegyi csatában nem esett el országos vagy nemzetközi jelentőségű személy. Igaz, hogy a török vereséget követően IV. Mehmed szultánnak távoznia kellett a trónról és helyét II. Szulejmán vette át, aki első néhány intézkedése között kivégeztette Szári Szulejmán nagyvezírt, a második mohácsi csata török fővezérét. Ugyanakkor, a csata végkimenetele a második mohácsi csata esetében is belpolitikai küzdelmeket

indított el, az Oszmán Birodalom válsága sokkal kiélezettebbé és nyilvánvalóbbá vált, mint a csata előtt (Nagy L. 1987). Kijelenthető, hogy a harsány-hegyi csatában nem esett el egyetlen egy nagyhírű, országos vagy nemzetközi jelentőséggel bíró személyiség, ennél fogva a vizsgált csata emlékezeti beépültsége is szegényesebb.

Az 1697-es zentai csata emlékezeti térben betöltött helyzete nem feltétlenül nevezhető jobbnak, vagy sokkal jobbnak, mint a harsány-hegyi csatáé, annak ellenére, hogy e csata is döntő jelentőségűnek mondható a visszafoglaló háborúk sorában. Bár keresztény oldalon nem került sor jelentős személyiség halálára, addig az oszmán oldalon Elmas-Mohammed, az oszmán csapatok nagyvezíre is életét vesztette, és rajta kívül számos anatóliai és boszniai beglerbég, de a janicsárok agája is a csatatéren esett el.²

Ugyanakkor, megkérdőjelezhető az is, hogy a jelentős személyiség halála mennyiben formálhatja a csaták, ostromok későbbi emlékeztétét, ugyanis, arra is akad példa, hogy a király halála sem jelenti a csata emlékeztetének élénk továbbélését. 1044-ben Aba Sámuel magyar király a ménfői csatában vesztette életét III. Henrik német-római császárral szemben. De I. Ulászló is életét vesztette az 1444-es várnai csatában, az oszmánokkal vívott csatájában. Mégsem övezi kitüntetett emlékezet ezeket a csatákat (Fodor P.–Varga Sz. 2019).

Figyelemreméltó a mohácsi csata, a harsány-hegyi csata és a zentai csata utolsó fázisaiban zajló esemény, a vert sereg menekülése. Mindhárom esetben a menekülők sokasága a csatatér közelében fekvő vízfolyásban lelte halálát. Mohácsnál a Dunába, a Szársomlyó-hegynél a Dráva és a Karasica vízfolyásaiba és annak mocsaraiba, míg Zentánál a Tiszába szorult menekülők vesztették életüket a folyón való átúszás során.

A jelentős országos-, vagy nemzetközi személyiség halálával járó konfliktusra talán az egyik legjobb példa Szigetvár 1566-os ostroma. Az oszmán támadás során elhunyt Zrínyi Miklós. Bátorságával és halálának körülményével piedesztálra emelte saját személyét. Napjainkra magyar nemzeti hőssé vált. Tény, hogy személyének nimbuszát megalapozta a Habsburg történetírás azzal, hogy egyetemes Habsburg hőssé nyilvánították. Ezzel egy időben pedig a magyar romantika saját, nemzeti hősnek aposztrofálta (Varga Sz. 2016b). I. (Nagy) Szulejmán halálának híre pedig az egész világot bejárta, lévén a korszak legnagyobb és legrettegettebb birodalmának volt a feje.

Érdekes, hogy Eger diadala kapcsán az emlékezet megőrizte Dobó Istvánt. A harsány-hegyi csata vezetőinek (Lotaringiai Károly, Miksa Emánuel, Bádeni Lajos, vagy Savoyai Eugén) nevei viszont nem épültek be a magyar emlékezeti térbe, annak ellenére sem, hogy győzelmeik sorsdöntő, stratégiai jelentőségűek voltak.

Valószínűsíthetően, Dobó István neve egybeforrt a reménytelen, túlerővel szembeni közdelem hősi felvállalásával, másrészt az ostromról íródott Gárdonyi Géza Egri Csillagok című regénye, továbbá az ez alapján készült játékfilm is. Nem utolsó sorban pedig, Eger ostroma, ahogyan Szigetváré is egy konkrét csatahely, napjainkban is megtekinthető, vizualizálható, tapintható várfalakkal. Az egykori erőd, várfal, konkrét csatamaradvány feltételezhetően közrejátszik az ostromok emlékének a továbbélésében, így ezek a helyek meglehetősen erős szimbolikus tartalmakat hordozhatnak. Ezzel szemben, a Harsány-hegynél született döntő keresztény győzelem helyszíne jelenleg egy mezőgazdasági művelés alatt álló terület. Az egykori csatatérhez közel, a Szársomlyó-hegy oldalában, csak 2014-ben került felállításra egy, a keresztény győzelemre emlékeztető kereszt.

² <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/17-magyarorszag-felszabaditasa-a-torok-uralom-alol-16831699-3D6D/c-tovabbi-torok-haboruk-a-karloci-bekieg-4106/7-az-1697-evi-hadjarat-41D9/d-a-foseregek-hadmuveletei-41F4/d-a-zentai-csata-1697-szeptember-11-en-4208/> (Letöltve: 2020. 11. 17.)

A csata helyszíne – a település eszmei súlya

A Kárpát-medence életét legjobban befolyásoló két város Bécs és Buda volt. Buda városa a késő középkori, középhatalomnak számító Magyarország egyik legfontosabb központi helyének számított. Bécs pedig 1452-től 1711-ig a Német-római Birodalom császárvárosa volt, emellett a katolicizmus egyik védőbástyája. A két város jelentősége vitán felül áll. Nagyharsány, vagy éppen Villány települése még a 17. században is igen kicsiny jelentőségű volt, ahogyan napjaink Magyarországon is az. Így önmagában Nagyharsány és szűkebb környékének török uralom alóli felszabadítása nem bírt olyan nagy szimbolikus jelentőséggel, mint Bécs felmentése, vagy Buda visszafoglalása. Ezt a feltevésemet támasztja alá az előszeretettel használt „második mohácsi csata” kifejezés is. Ahhoz, hogy a 17. század végén, az emberek fejében földrajzilag elhelyezzék a harsány-hegyi csatát, a közelben vívott, hírhedt mohácsi csata nevét kellett felhasználni. Ugyanakkor, kiemelendőnek tartom, hogy a mohácsi csata emlékezeti térben betöltött szerepéhez sem járult hozzá a város kora újkori jelentősége, hiszen Mohács sem akkoriban, sem pedig ma nem nevezhető országos jelentőségű településnek, hiszen Mohács jelenleg alig 17.000 főnyi lakossággal rendelkezik, így az ország 70 legnépesebb települése közé sem sorolható. Környékére gyakorolt hatását tekintve sem mondható kiemelkedőnek a dél-dunántúli városokkal összehasonlítva sem (Fodor P.–Varga Sz. 2019). Zenta városáról ugyanez elmondható. 18.000 fős lélekszámmal rendelkezik.³ Koraújkori és mai jelentősége közt, ha van is eltérés, akkor sem nevezhető kiemelkedő országos vagy nemzetközi jelentőségű településnek.

Közismert irodalmi alkotás örökíti meg

Gárdonyi Géza Egri Csillagok, illetve a költő Zrínyi Miklós Szigeti veszedelem című műve olyan irodalmi alkotások, amelyek szerves részét képezik a magyar közoktatás követelményrendszerének, így akarva akaratlanul is a köztudat részei maradnak ezek a történelmi események. Bár Somogyváry Gyula A Rajna ködbe vész című történeti regénye megörökíti Buda 1686-os ostromát, a közoktatásban Somogyváry neve, művei és műveinek emlékezeti tartalma általában hangsúly nélkül maradnak. Ugyanakkor, nem ez az egyetlen irodalmi alkotás, amely Buda visszavételéhez kapcsolódik. Többek között Juan Bautista Poggio Monteverde kanári-szigeteki költő is megemlékezett az 1686-os keresztény győzelemről (Szilágyi I. 2019). A felsorolt műveken kívül, a harsány-hegyi csata irodalmi megörökítésével sem hazai, sem pedig nemzetközi viszonylatban nem találkoztam még. A zentai csatáról sem került közzétételre ismert irodalmi alkotás. A mohácsi csatára reflektáló irodalmi alkotások teljes körű felkutatása nélkül is kijelenthető, hogy e csata számos irodalmi alkotás szimbolikus tárgyát alkotja, mint például Kosztolányi Dezső: Mohács (1907), Ady Endre: Nekünk Mohács kell (1908) és a többi.

Közoktatásban hangsúlyozott

Annak érdekében, hogy megvizsgáljam, hogy a magyar történelemoktatás milyen hangsúlyt fektet a török kor egyes csatáira, az Országos Fejlesztési Intézet 10-es történelem tankönyvét vettem vizsgálati alanyul. Választásom azért éppen az OFI-ra esett, mert ez a legelterjedtebb hazai tankönyvcsalád. A törökkori csataesemények általában valakinek a személyével vannak fémjelvezve. Zrínyi Miklós és Szigetvár, Eger és Dobó István. Ezért fontosnak tartottam megvizsgálni azt, hogy a hivatalos történelemtankönyv milyen neveket sorol fel a csatákkal kapcsolatban. Döntésem fontosságát alátámasztja az a tény, miszerint az egyes csaták emlékezete a köztereken sok esetben egy meghatározó személy nevében testesül meg. Például Zrínyi Miklós utca, Dobó István tér.

³ <https://intravel.hu/zenta-a-vajdasag-legmagyarabb-varosa/> (Letöltve: 2020. 11. 17.)

Továbbá nyilvánvalónak tartom azt a tényt, hogy a nevek megjelenése, nem csak a névtulajdonos emlékezetét tartalmazza, hanem a név tulajdonosához kapcsolódó történelmi tettet, a csata megvívásának emlékét is. Ebből az elgondolásból fakadóan emelem ki az egyes csaták kapcsán felmerülő személyneveket. Elemzésemben igyekeztem kitérni a tankönyvi anyagrészekhez tartozó források mennyiségére és minőségére. Ezt azért tartottam fontosnak, mert a források (versrészlet, levélrészlet, kép, térkép stb.) alkalmasak arra, hogy a diákok intuícióját elősegítsék. Törvényszerűnek tartom azt, hogy a diákok minél inkább bele tudják élni magukat az adott történelmi szituációba, annál sikeresebben adaptálják a tananyagot, hiszen jó esetben a források érdekesebbé, izgalmasabbá teszik az egyes anyagrészeket. Ugyanakkor, ennek egyik „mellékhatása”-ként az olvasóban megragadhatnak a tananyaghoz kapcsolódó érzelmek, benyomások is, amelyek összekapcsolódnak az olvasott személyekkel és földrajzi helyekkel az olvasó mentális terében, formálva a diákok identitását. Ugyanakkor, kérdéses az, hogy a tankönyv, mint az identitás-, emlékezetkutatás alapja mennyiben állja meg a helyét? Ugyanis, nem teljesen egyértelmű az, hogy a történelemtankönyv vajon az identitásformálás eszköze vagy inkább a már kiformalódott kollektív emlékezet tükré, lenyomata.

A hazai történelemoktatás egyik kulcsfejezete a középkori magyar állam bukása, amelynek gyújtópontja a mohácsi csata. Az összecsapás fontosságának kiemelését két térkép, egy festmény és egy primer forrás illusztrációjával végezte el a szerkesztő. A törzsszöveg pedig tartalmazza Tomori Pál, II. Lajos és Habsburg Mária neveit, így téve személyüket a köztudat részévé. Eger és Szigetvár ostromai „A várháborúk kora” című alfejezetben fordulnak elő, megemlítve Dobó István és Zrínyi Miklós nevét. Ugyanebben a részben fordul elő Gyula ostromának megemlézése, viszonylag súlytalanul. A végvári összecsapások közül Szigetvár és Eger kapcsán lelhetőek fel festmények, mint illusztrációk. Primer források egyik összecsapáshoz sem kapcsolódnak. Viszont, az egri ostrom képi megjelenítése miatt az Egri csillagok című film egy-egy jelenetét bevágták a szerkesztők. Elmondható, hogy Eger és Szigetvár esete Buda és Bécs ostromai mellett kiemelt helyet foglalnak el a vizsgált tankönyvben. Bécs 1683-as ostroma a felszabadítás gyújtópontjaként aposztrofálódik, „A felszabadítás kezdete” című alfejezetben. Thököly Imre, Kara Musztafa, Sobieski János és XI. Ince neveivel fémjelzik a kahlenbergi csatát. Az ostromot sem képi, sem pedig szöveges forrás nem illusztrálja. Buda visszafoglalása szintén egy önálló alfejezetet képvisel. Miksa Emánuel, Lotaringiai Károly és Abdurrahman nevei itt bukkannak fel elsőként. Primer forrás, térkép és festmény segíti az olvasót a könnyebb adaptációban. Ugyanebben a fejezetben található az egyetlen utalás a harsány-hegyi csatára is, mindössze egy mondat erejéig, de kiemelve, hogy az oszmánok sorsdöntő vereséget szenvedtek. Az „Elhúzódo hadműveletek” című fejezet pedig beszámol a győztes zentai csatáról, Savoyai Eugén nevének megemlékezésével. Mi több, érzékelteti a győzelem súlyát a karlócai békéhez vezető események sorozatában. A zentai csata még egyszer kerül említésre, Thököly Imre törökhűsége kapcsán.

Elmondható, hogy önmagában attól, hogy egy történelmi személynek a neve előfordul egy tankönyvi fejezetben, abból nem következik automatikusan az, hogy az emlékezet szerves részévé váljon. Ez különösen igaz a nem magyar nevekre. Tény, hogy a közoktatás nagyban hozzá tud járulni az egyes események mentális térbe való beépítéséhez, de önmagában nem minden esetben tudja elvégezni ezt a munkát. Sőt, igazán csak az számít, hogy az egyes történelmi személyek, események mennyire hangsúlyosan vannak kidomborítva. Ezt a kidomborítást a történelemtankönyv, illetve a történelemtanár elősegítheti. A második mohácsi csata esetében a tankönyvi kidomborítás elmaradt. Tárgyalása során semmilyen forrást nem használtak a szerkesztők, továbbá e tankönyv mellőz minden fajta csatára utaló információt, azzal a kivétellel, hogy a csata sorsdöntő jellegű volt.

A zentai csata erőteljesebb tankönyvi megjelenése feltételezhetően a karlócai békében játszott közvetlen szerepének köszönhető, ami így más, fokozott jelentőséget képvisel, hiszen a török kor politikai értelemben a Temesköz kivételével véget ért a Magyar Királyság területén.

Közismert játékfilm

A magyarországi törökellenes visszafoglaló háborúhoz köthető közismert játékfilmről nincs tudomásom. Mégis, az emlékezés, illetve az emlékeztetés folyamatában egy vitathatatlanul fontos eszközt jelent a játékfilm, ugyanis ez elősegíti a narratív bevonódás folyamatát. A narratív bevonódás az adott műben való elmerülést jelenti. Az adott műben való elmerülés során az összes mentális struktúra az adott történetre fókuszál (Busselle, R.–Bilandzic, H. 2009). Ez a folyamat több, mint egyszerű információ befogadás, hiszen a befogadó aktívan átéli az adott kontextust (Wang, J. 2006). A történet eseményeit a befogadó magáénak érzi, olyannyira, hogy több esetben is az események minden fordulata a befogadót magával ragadhatja (Lien, N. H.–Chen, Y. L. 2013).

Magyarországon egyetlen egy, a magyarországi török háborúhoz köthető játékfilm létezik, ez pedig a közismert, Várkonyi Zoltán rendezésében 1968-ban bemutatott Egri Csillagok,⁴ amely az egri vár 1552-es ostromára emlékezik.

A csata sorsdöntő, a többi csatától nagyobb értékű

A mohácsi csata stratégiai súlya vitathatatlan, döntő jelentőségű volt. A török hadsereg rendszeres bejárást nyert az ország belsejébe. A csata politikai jelentősége is nagy, hiszen a király nélkül maradt Magyarországon polgárháborús viszonyok alakultak ki (Pálffy G. 2009).

Nagyharsány térségében döntő keresztény győzelem született, a Dunántúl lényegében felszabadult a török alól, majd ezt követően az egyesült keresztény sereg Szolnokon át bevonult Erdélybe, így Erdély de facto kikerült az oszmán fennhatóság alól, tehát, a harsány-hegyi csata stratégiai jelentősége elvitathatatlanul nagy volt. Mégis, Buda és Zenta győzelmei a harsány-hegyi csata fölébe kerekednek. Ezt meglátásom szerint az eredményezi, hogy Bécs és Buda esetén a települések szimbolikus, eszmei értéke összefonódott a katonai-stratégiai fontossággal. A zentai csatát követően pedig a keresztény szövetségesek és a török fél tárgyalóasztalhoz ültek, illetően az utolsó győzelemként, a karlócai béke nyitányaként értékelhető. A Nagyharsány és Villány közt aratott diadal stratégiai jelentősége mellett viszont nincs más olyan faktor, amely kiemelné a győzelem jelentőségét. Sem a két tárgyaló település nem rendelkezett országos vagy nemzetközi szimbolikus értékkel, továbbá, közvetlenül sem eredményezett jelentős geopolitikai eredményt, mint az történt a zentai csatát követően.

Kapcsolódó közterek mennyisége nagy, illetve frekvenciált helyen fordulnak elő (közintézmény elnevezése, utcák, terek, egyesületek stb.)

Egy csata köztudatba való beépüléséhez hozzájárulhat az is, hogyha a településeink köztereinek egy bizonyos hányadát a hírhedt összecsapással kapcsolatos, köztisztületben álló személyekről nevezzük el. Ugyanakkor, az az eshetőség is előfordulhat, hogy egy terület birtokosa olyan személyekről nevezi el a köztereit, amelyek korábban nem voltak ismertek, azért, hogy az új nevek és a nevekhez kötődő történelmi tettek legyenek az új identitás részei. Ebből az elgondolásból kifolyólag érzem fontosnak a tárgyaló történelmi személyekről elnevezett közterek emlékezeti szempontú vizsgálatát.

Simon Bertalan és Szalai Gábor vizsgálata bemutatja a mohácsi csata és a Szigetvár ostromához köthető személyekről elnevezett közterek elhelyezkedését, számosságát és térbeli mintázatát, iskolák, utcanévek, terek felderítésén és elemzésén keresztül. Talán a Zrínyi Miklós névvel fémjelzett közterek száma nevezhető a legmagasabbnak az összes általam tárgyaló történelmi személynév közül. Bár nem tudható, hogy a szigetvári hősről, vagy a költő hadvezérről

⁴ <https://filmarchiv.hu/hu/dvd/katalogus/megtekint/egri-csillagok> (Letöltve: 2020. 11. 18.)

lettek-e elnevezve, bátran kijelenthető, hogy mind a két személy köztiszteletnek örvend Magyarországon, ennek köszönhetően számos magyarországi közterület viseli nevüket (Simon B.–Szalai G. 2019).

A visszafoglaló háborúk eseményei, szereplői Magyarországon nem képeznek olyan gazdag emlékezeti anyagot, mint a török hódítással járó katonai események. Ezt bizonyítja, hogy Bádeni Lajos és II. Miksa Emánuelről se köztér, se intézmény, sem pedig egyesület nem lett elnevezve. Lotaringiai Károly nevét egy budapesti park őrzi, míg Savoyai Eugénról egy tér lett elnevezve ugyanebben a városban. Szobrot is csak Savoyai Eugén kapott, Budapesten.

Művészeti alkotások sokasága figyelhető meg (szobrok, festmények)

A mohácsi csata emlékezetét őrzi többek között számos művészeti alkotás is, mint például Johann Schreire: A mohácsi csata (1555), Wenczel Pohl: Mohácsi csata (1765), Dorfmeister István: Első mohácsi csata (1783), Orlai Petrich Soma: II. Lajos holttestének megtalálása (1851), Than Mór: A mohácsi csata (1856), Székely Bertalan: II. Lajos holttestének megtalálása (1860), Dr. Kincsei Ferenc: Mohácsi csata (2001). Nem utolsósorban, a csata emlékezetének tudatos megerősítésére okán, a tiszteletadás, a megemlékezés és az emlékeztetés szándékával a csata emlékezeti hellyel rendelkezik az összecsapás feltételezett helyszínén.

Szépművészeti alkotások a visszafoglaló háborúkkal kapcsolatban is gazdagon rendelkezésünkre állnak. Többük magyarországi művészek keze munkáját dicséri, némelyik alkotás akár közismertnek is nevezhető. Ilyen Benczúr Gyula Budavár visszavétele 1686-ban című alkotása (1896), vagy Franz Geffels: Budavár ostroma (1686) Lotaringiai Károly táborából nézve című műve (17. század). A harsány-hegyi csata Magyarországon ismert képei közé három festményt sorolnék. Eberhard Werner Happel n. Pieter van den Berge b. Thomas von Wiering: A (második) Mohácsi csata ábrázolása, madártávlatból szemlélve, 1687. augusztus 12; Dorffmaister István: Második mohácsi csata (1783); Wilhelm Camphausen: Episode aus der Schlacht am Berge Harsany. A zentai csatát Jacques-Ignace Parrocel (1711-1720) Schlacht bei Zenta (1697) címmel, míg a bácskai német származású Eisenhant Ferenc: A zentai csata (1896) címmel örökítette meg.

Megfigyelhető, hogy műtárgyak, mindhárom tárgyalt csatáról bőségesen állnak rendelkezésünkre.

A csata identitásfaktor-analízisének összegzése

II. Lajos halálának a közoktatásban betöltött hangsúlyos szerepe, továbbá a mohácsi csata stratégiai jelentősége, annak katonai-politikai következményei determinálják a mohácsi csata emlékezeti jelentőségét. A mohácsi csatához köthető névanyag nagyarányú megjelenése a magyar közterekben megalapozza a csata emlékezeti térben elfoglalt domináns helyét. Nagyharsány és Zenta csatái is sorsdöntőek voltak, ám Zenta a karlócai béke árnyékában nagyobb jelentőségűnek tűnik.

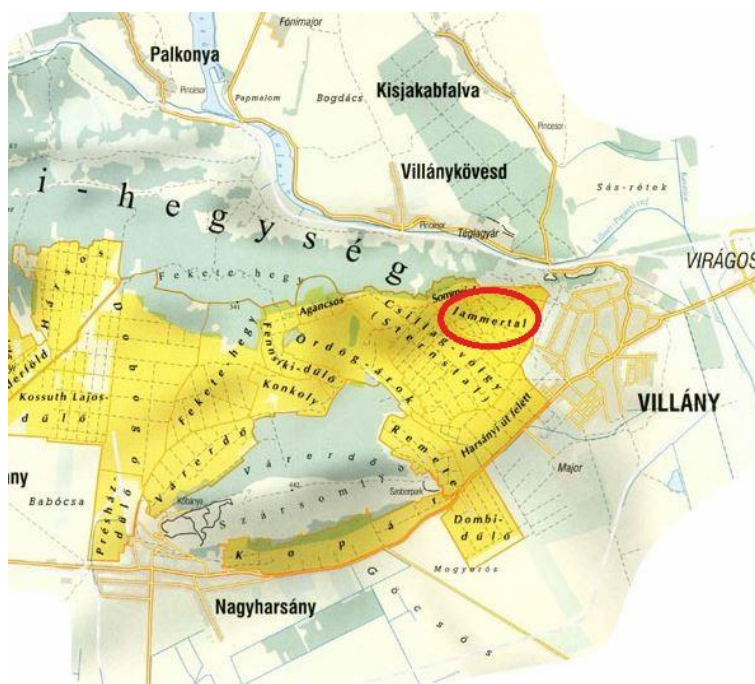
Bizonyos faktorok egymást erősítve, összekapcsolódva eredményezik egy csata emlékezetét. Nem feltétlenül kell az egyes faktorokat önmagában vizsgálni. Sőt, megállapítható, hogy egyes faktorok önmagukban is dominánsnak mondhatóak. Elmondható, hogy a harsány-hegyi csata esetében nem beszélhetünk jelentős személyiség haláról. De még arról sem, hogy emberfeletti hősiességet hajtott volna végre valamelyik keresztény vezér, akár életben maradása esetén is, legalábbis, ilyen történet nem maradt az utókorra. Elmondható, hogy Nagyharsány és Villány települései sem mondhatóak kifejezetten jelentősnek, ahogyan Zenta és Mohács sem. Sem nemzetközi, sem pedig országos viszonylatban. De közismert irodalmi alkotás sem fűződik a harsány-hegyi és a zentai csatához. A hazai közoktatás is kevesebb hangsúlyt fektet a visszafoglaló háborúk eseményeire. Közismert játékfilm nem szól egyik tárgyalt nagy csatáról sem. De, a köztereink névanyaga sem tükrözi a harsány-hegyi győzelem dicsőségét, ahogyan a zentai győzelem emlékezetét sem.

A harsány-hegyi és a zentai csaták jelentősége viszont vitán felül áll. Kevésbé szabadult volna fel Magyarország nagy része 1699-re, ha nincs e két keresztény győzelem.

5. Helyi emlékezete

A harsány-hegyi csata több helyi emlékezeti elemmel is rendelkezik, amelyek legfőképp a Nagyharsány-Villány-Mohács térségben jelennek meg.

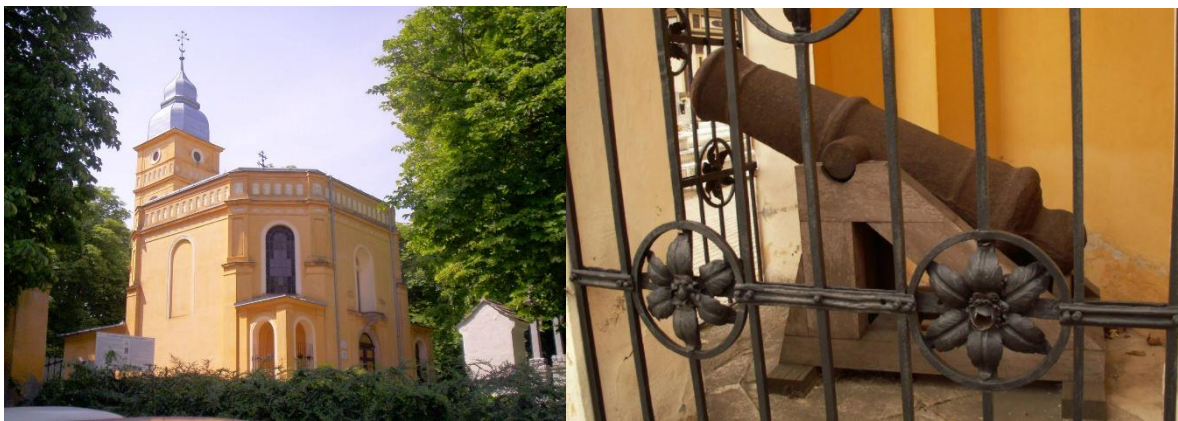
A település nevének eredetéhez több legenda is fűződik. Ebből az egyik török kori gyökerekkel bír. Egyesek szerint a Nagyharsány elnevezés a győzelem utáni örömteli harsonázás apropóján adatott, de ennél valószínűbb, hogy csak a környékbeli hársfaerdőről kaphatta nevét (Pesti J. 1982). A falutól nem messze található egyik völgyet Jammertálnak (1. ábra) nevezik a helyiek. Ennek jelentése: siralomvölgy. A híres szőlőtermelőhely feltehetőleg az 1687-es harsány-hegyi csata után kapta a nevét, ugyanis, a legenda szerint a császári seregek győzelmét követően még hetekig hallatszott a törökök jajgatása a hegyek közül. Mások szerint az első mohácsi csatából menekülő keresztények egy részét itt mészárolták le. Egy harmadik magyarázat szerint, e földterület, csupán a hegy meredeksége miatt igen kimerült parasztok fájdalmairól kapta a nevét (Pesti J. 1982).

1. ábra: A Jammertál elhelyezkedése. Forrás: villany.hu⁵ (saját szerkesztés)

A harsány-hegyi csata időben első emlékhelyének létrejötté 1860-ra datálható, amelyet a mohácsi emlékkápolna testesített meg. Király József pécsi püspök a mohácsi Kálvária-dombra már 1816-ban egy kápolnát építtetett. Ennek átépítése 1860-ban fejeződött be, tartalmazva az 1526-os mohácsi csata és az 1687-es második mohácsi csata emlékezeti jegyeit, ugyanis, az átalakítást követően Girk György püspök a püspöki kastélyából (a mai mohácsi Kisfaludy Károly Gimnázium) két hatalmas olajfestményt a kápolnának ajándékozott. Ezek a műalkotások a soproni Dorfmeister István és fia, János alkotásai. Egyik festményen az első, a másikon pedig a második mohácsi csatát ábrázolták (3. és 4. ábra). Az emlékkápolna főbejáratánál található ágyú (2.ábra) az 1687-es harsány-hegyi csatából származik (Nyárs A. 2006).

⁵ <http://www.villany.hu/borkultura> (Letöltve: 2020. 12. 07.)

2. ábra: A mohácsi emlékkápolna és a bejáratánál található ágyú. Forrás: Polgár B. 2019.

3. ábra: A mohácsi emlékkápolnában található Dorfmeister-olajfestmény az 1526-os mohácsi csatáról. Forrás: mohacsiak.blog⁶

4. ábra: A mohácsi emlékkápolnában található Dorfmeister-olajfestmény az 1687-es második mohácsi csatáról. Forrás: mohacsiak.blog⁷

A huszadik században, a harsány-hegyi csata 250. évfordulója adott újabb apropót az emlékműállításra. Az emlékmű elkészítésével Martinelli Jenőt (1886–1949) bízták meg. Zászlótartók című, háromalakos szoborcsoportjának felállítására Mohács főterén került sor. 1987-

⁶ https://mohacsiak.blog.hu/2020/08/27/1526_augusztus_29_az_utkozet_napja (Letöltve: 2020. 12. 07.)

⁷ https://mohacsiak.blog.hu/2020/08/27/1526_augusztus_29_az_utkozet_napja (Letöltve: 2020. 12. 07.)

ben került sor a nagyharsányi evangélikus templomban elhelyezett márvány emléktábla (5. ábra) elhelyezésére, a csata háromszázadik évfordulója alkalmából (Polgár B. 2016).

5. ábra: Martinelli Zászlóartók című szobra (balra), a nagyharsányi evangélikus templomban található emléktábla (középen) és a helyi iskola udvarán található kőből faragott emlékmű (jobbra). Forrás: Polgár B. 2019.

6. ábra: A villányi Csatatér-kilátó (balra) és a harsány-hegyi csata emlékmű alapköve (jobbra). Forrás: nagyharsany.hu⁸

2011-ben villányi Templom-hegyen a Csatatér-kilátó is megnyitására került (Polgár B. 2019). A kilátó megépítéséhez a Duna-Dráva Nemzeti Park, a Gardon Iparművészeti Bt. és a Harsányi csata Emlékbizottsága járult hozzá.⁹ 2012-ben a grandiózus Harsány-hegyi csataemlékmű alapkövetelére is sor került (6. ábra), amelyet hamarosan, 2014-ben az elkészült emlékmű átadása követett (Polgár B. 2019).

A 2014. augusztus 10-én, a Szársomlyó-hegy oldalában ékeskedő kereszt és annak kompozíciója beszédes szimbólumokat tartalmaz. Míg a kereszt vezérek címerei stabil kompozícióban vannak felállítva, addig alattuk, a földön heverő jellegzetes kör alakú török pajzs és félhold található, így szimbolizálva az oszmán csatavesztést¹⁰ (7. ábra). Ugyanakkor, már a kereszt

⁸ <http://nagyharsany.hu/nagyharsanyi-csata-300-efordulojara-emelt-emlecko/> (Letöltve: 2020. 12. 07.)

⁹ <https://baranyatermeszetbarat.hu/index.php/regionk/kilatok-pihenok/352-templomhegyi-kilato> (Letöltve: 2020. 12. 04.)

¹⁰ <https://www.kozterkep.hu/24437/harsany-hegyi-csata-emlekmuve> (Letöltve: 2020. 12. 07.)

helye is szimbolikus célt szolgál. Magasan, jól láthatóan van kihelyezve, üzenve mindenkinek, aki látja, ez a hely, a keresztény győzelem helye, a keresztény ideológia szimbolikus tere.

7. ábra: A 2014-ben felavatott emlékmű a Harsány-hegy keleti lejtőjén. Forrás: saját fotó

Az emlékhely központi elemét képező kereszten kívül több, kisebb szobor és kopjafa is található. Sokkal szerényebben egy turulmadárral a tetején díszített kopja igyekszik az eseménynek a magyar nemzeti jelleget megadni, de érezhetően alulmarad a kereszt árnyékában. Az emlékhely talán legérdekesebb emlékezeti eleme ez, hiszen közismert a harsány-hegyi csatát övező, hagyományosan elítélő magyar nemzeti narratíva, amelynek eredője a felszabadító háborúkkal járó súlyos szenvedések és nem utolsósorban a Habsburg-ellenesség. Az is közismert, hogy a harsány-hegyi csatát követően Lotaringiai Károly Erdély területén szállásolta el a hadseregét. Ezzel szemben, azt láthatjuk, hogy a néplélek, a magyar nemzeti emlékezet ma már nem valószínű, hogy élesen kategorizálni tudja a törökellenes visszafoglaló háborúk nemzeti identitásban betöltött szerepét. Feltételezhetően, a felszabadító háborúhoz köthető negatív emlékek ma már nem részei a magyar népesség aktív, kollektív emlékezetének. Talán a Habsburg-ellenességről is elsősorban a Rákóczi-szabadságharc, vagy az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc jut eszünkbe, s Antonio Caraffa eperjesi vésztörvényszékének vérengzése¹¹ kevésbé a nemzeti emlékezetünk része. De az sem él élénken a magyar nemzeti emlékezetben, hogy a Habsburg-ellenes Thököly Imre 1690-ben súlyos vereséget mért a császári csapatokra, és több más tényező mellett ez a győzelem is hozzájárult ahhoz, hogy Erdély az I. Lipót császár által elfogadott Diploma Leopoldinum alapján működhessen tovább a Habsburg Birodalom önálló tartományaként, fejedelmválasztó joggal, önálló rendi gyűléssel, a négy bevett vallás elismerése mellett (Molnár M. 2016).

A törökellenes visszafoglaló háborúval járó kegyetlenségek és szenvedések emlékének elhalványulását bizonyítja Angi István gyergyószárhegyi fafaragó kopjafája a harsány-hegyi csata emlékhelyén (8. ábra). A kopjafán olvasható feliratok narratívája is ezt bizonyítja:

„Büszkén emlékszik az egész Magyarország.”
 „Nagymagyarország nevében.”

¹¹ Antonio Caraffa a felső-magyarországi császári csapatok főparancsnoka 1687 során az elfoglalt város főterén 24 nemest és gazdag polgárt végeztek ki, többeket pedig válogatott módszerekkel megkínoztak a tábornok parancsára, példastatuálás céljából (Molnár M. 2016).

„1687. VIII. 12-én a török ellen vívott győztes diadalban elesett hős magyar vitézek, valamint a környező települések elbunyit, lemészárolt civil lakosai emlékére! A Nagybársányi Képviselőtestület, valamint a polgármester akaratából. 2016. VIII. 12.”

A feliratok tanúságot tesznek arról, hogy a harsány-hegyi csata megítélése napjainkban már egyértelműen büszke, nemzeti jelleggel is megtörténhet. A szövegből kitűnik a magyar katonák méltatása is. Azonban, megjegyzendő, hogy az egyesült európai sereg 50.000 főjéből mindössze 7.000 főre tehető a magyar katonák létszáma. Továbbá, az a tény sem hanyagolható el, hogy Thököly Imre vezetése alatt is számos magyar katona teljesített szolgálatot az oszmán seregben, a harsány-hegyi csatában is, a kereszties had ellenében (Nagy L. 1987).

8. ábra: Az emlékhelyen található kopjafa. Forrás: saját fotó

Az is megállapítható, hogy esetenként a csata emlékezete kilép a nemzetközi kontextusból és belép a nemzetibe. Osztrák (9. ábra), német (10. ábra) és horvát emlékművek (11. ábra) állítanak emléket a saját nemzetük katonáinak, kiemelve ezredeik nevét, s kevésbé, csak néhol utalva a közös erővel elért győzelemre.

A német szobrot 2018 augusztusában a bajor származású Carolin Schwarzhuber szobrászművész alkotta meg Találkozások címmel. Az avatáson jelen volt Szalay Lajos táborigazgató, Lábár Tamás plébános, Mészáros László protestáns táborigazgató, Kecskés Márta református lelkész és Tegzes Emil Villány alpolgármestere is.¹²

9. ábra: Az osztrák szobor és emléktábla. Forrás: saját fotó

¹² <https://www.bama.hu/vezeto-hirek/a-harsany-hegyi-csata-emleket-orzi-a-szoborpark-uj-alkotasa-1450599/> (Le-töltve: 2020. 12. 07.)

10. ábra: A német szobor és emléktábla. Forrás: saját fotó

11. ábra: A horvát szobor és emléktábla. Forrás: saját fotó

A csata helyi emlékezetét erősíti az évente megrendezésre kerülő tematikus vetélkedő, melyet a helyi diákoknak szervez a falu pedagógus közössége. 2012. június 7-én, a csata 325. évfordulója alkalmából került megrendezésre a Harsány-hegyi Csata Emlékbizottság által kezdeményezett első történelmi vetélkedő, amelyen a környék iskoláinak tanulói vehettek részt. 2012-ben a Pécsi Református Kollégium Nagyarsányi Általános Iskolája és az Alapfokú Oktatási és Nevelési Központ Villány általános iskolás, 6. osztályos tanulói mérték össze tudásukat. Előzetes feladatul, a diákoknak a korra jellemző magyar és török katonai öltözetű bábokat kellett készíteniük (12. ábra). A vetélkedő további fordulóiban a tanulóknak történelmi ismereteikről kellett számot adniuk, majd pedig korabeli tárgyakat kellett felismerniük. A versenyben végül Villány csapata jeleskedett a legjobban, így ők kapták meg a harsány-hegyi csata vándorserlegét. Ezen a győztes csapat nevét is feltüntették. A vetélkedőt évente rendezik meg, s az ünnepélyes díjátadóra a harsány-hegyi csata emlékünnepe során került sor. 2015-ben a Pécsi Református Kollégium diákjai remekeltek a legjobban (Erdő J. 2016).

12. ábra: A 2012-es vetélkedőn készült bábok. Forrás: Polgár Balázs fotója

A harsány-hegyi csata emlékezete egyes esetekben a villányi borvidék termékeiről is visszatükröződik. Ilyen például a Tamás Bátya Pincéje Kft. által termelt és palackozott Cabernet franc, amelynek Jammertal szekciójából származó palackjain felfedezhetjük Claude-Louis-Hector de Villars¹³ portréját (13. ábra).

13. ábra: Villars tábormok portréja egy borosüveg címkéjén balra (Polgár Balázs fotója) és a „villányi” győzelem emléknapijának hirdetése 2011-ből (jobbra). Forrás: Polgár Balázs fotója és villanyborvidek.hu¹⁴

A jövő kérdése az, hogy egyáltalán nagyharsányi vagy villányi-e a harsány-hegyi csata? Mivel a csata Nagyharsány és Villány között elterülő területen zajlott, a két település igyekszik ezt a brandet minél jobban a saját településének betudni.

Villány települése talán annyiban rendelkezik több „török emlékekkel”, hogy az 1753-ban épült római katolikus templomukat Szűz Mária nevére szentelték fel. Nem véletlenül, hiszen a török kiűzése miatt, e korszakban több templomnak is Szűz Máriát adták védőszentnek: Maria hilf, azaz

¹³ Claude-Louis-Hector de Villars 1653-ban látta meg a napvilágot a franciaországi Moulins-ban. Miksa Emánuel bajor választófejedelem oldalán önkéntesként részt vett az 1687-es törökellenes hadjáratban. XIV. Lajos korának egyik legkiemelkedőbb francia tábormoka volt. Torino városában hunyt el, 1734-ben (Polgár B. 2015).

¹⁴ <https://villanyborvidek.hu/de/hirlevel/archive/archive/view/listid-18-ckf/mailid-115-toeroekver-villanyi-gyzelem> (Letöltve: 2020. 12. 07.)

Máris segíts! A délnémet térségben bontakozott ki igazán Szűz Mária kultusza (Passau, Szűz Mária-kép). Első impulzusát a harmincéves háború katolikus-protestáns ellentéte adta, továbbá a háború okozta szenvedések. A második impulzust az Oszmán Birodalom elleni háborút adta. A kultusz vallásfilozófiai megalapozására a 16. században került sor. Szűz Máriát felruházták a „Keresztények segítségére” titullussal. E hagyományt a betelepülő német lakosság hozta magával Magyarországra (Gárdonyi M. 2015).

Szintén beszédes, hogy a villányiak törökverő villányi győzelemként emlékeznek meg a csatáról, a villányi Templom-hegyi kilátónak kiemelt szerepet tulajdonítva. Ezt bizonyítja egy 2011-es emléknapi internetes hirdetése is.

Egyfajta utólagos brandépítés tapasztalható, amelyet az emlékművek számának megnövekedése jelez. Ez nem csak a csata emlékezetének elmélyítését szolgálhatja, hanem a villányi térség településeinek turizmusát is pozitívan befolyásolhatja. Nagyharsány és Villány településeinek turisztikai attrakciói kiegészíthetnék egymást, melynek egyik aspektusát a török alóli felszabadulásról való megemlékezés képezhetné.

Ezek mellett az is elmondható, hogy Nagyharsány és Villány közttereinek elnevezései sehol sem tükrözik vissza a csataeseményt. Az utcák, terek, közintézmények egyike sem lett elnevezve valamelyik keresztény hadvezérről.

A harsány-hegyi csata emlékének gondozásával a Harsány-hegyi Csata Emlékbizottság foglalkozik. 2012-ben, a csata 325. évfordulója alkalmából egy rendezvénysorozatot szervezett, ahol értelemszerűen a harsány-hegyi csata mibenléte volt a központi téma.¹⁵ 2020-ban pedig a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Csata a Harsány-hegynél címmel rendezett régészeti kiállítást.

A helyi és a nemzetközi emlékezet felélénkítésére jó alkalmat szolgálhatna a testvértelepülésekkel fenntartott kapcsolat, amelynek fontos közös láncszemét a csata apropója szolgáltatná. Ennek keretében cserediákprogramokra, közös megemlékezésekre, iskolai programokra, vetélkedőkre kerülhetne sor.

A helyi katonai emlékezethez, turizmushoz hozzájárulhatna a romos vár nyújtotta lehetőségek kiaknázása, annak ellenére is, hogy ez az építmény semmilyen formában nem kötődik a csatához.

A helyi turizmust és az emlékezést is egyaránt fellendíthetné, ha a helyszínre elutaztatnák legalább a Nagyharsány környéki iskolásokat és „élő történelemóra” keretében hallhatnának a csata eseményeiről, következményeiről, így nem csak a település helyi emlékezete erősödhetne, hanem regionális, illetve nemzeti szintű emlékezés is végbemehetne.

A harsány-hegyi csatához is kapcsolódó, legnagyobb, aktív emlékezeti elem az évente megrendezésre kerülő busójárás. Bár az ünnepség célja a téli évszak elbúcsúztatása, ez a hagyomány összefonódott a környék 1687-es török alóli felszabadulásával.¹⁶

A 2019-ben kitört koronavírus járvány a harsány-hegyi csata emlékezetét is érintette. A csata 333. évfordulója alkalmából „harsány-hegyi csata 333” feliratú maszkok elkészítésére került sor (14. ábra).

¹⁵ <https://tti.btk.mta.hu/esemenyek/eloadas-vitaulas/490-fodor-pal-sudar-balazs-es-varga-j-janos-eloadasa-a-nagy-harsanyi-csata-evfordulojan.html> (Letöltve: 2020. 12. 06.)

¹⁶ <https://www.mohacsibusojaras.hu/busojarasrol/busojaras-tortenete/> (Letöltve: 2020. 12. 07.)

14. ábra: A harsány-hegyi csata emlékét tükröző maszk. Forrás: Polgár Balázs fotója

6. Nemzeti szintű emlékezet

A harsány-hegyi csata, mint második mohácsi csata fogalma vonult be a nemzeti köztudatba, azért, mert e győzelem bizonyos tekintetben megfelel a mohácsi csata ellenpéldájának. Egyrészt, döntő győzelem születet nyílt csatában, másrészt az összecsapás helye csak valamivel több, mint 30 kilométerrel tér el az első mohácsi csata helyszínétől. Harmadrészt, a csata belpolitikai hatásai is hasonlóak volt, hiszen belpolitikai válságot eredményezett a vesztes fél államterületén. Az első mohácsi csata kifejezését használva az összecsapás lokalizációja és súlya is jól érzékelhetővé válik a befogadó közönség számára. Ezen felül, jól keretbe foglalja a török háborúk eseményeit. Míg az 1526-os mohácsi csata a középkori magyar állam bukását szimbolizálja, addig az 1687-es harsány-hegyi (második mohácsi) csata a visszafoglaló háborúk sorában elvesztett (Polgár B. 2018).

Ennek az oka nem más, minthogy a magyar közvélemény kevésbé tartotta magáénak ezt a győzelmet, hiszen magyar csapatok csak kisebb mértékben vettek részt a török elleni hadműveletben. A császári sereg legnagyobb hányadát nyugat-európai csapatok tették ki (bizonytalan becslések szerint 1.000-7.000 magyar állhatott a császáriak oldalán, míg 20.000 fő körülire tehető a törökök sorai közt harcoló Thököly kurucainak létszáma) (Galavics G. 1986). A Habsburg-ellenesség egyik fő kiindulópontja, politikai értelemben a szentgotthárdi csatát követő vasvári béke, amely végül életre hívta a Wesselényi-féle összeesküvést, majd annak leleplezése és megtorlása élénk császárellenességet vont maga után, melynek egyik lecsapódása a kurucmozgalomban testesült meg. Ezen felül, a császáriak magyarországi felszabadító hadműveletei hazánk számára nem csak a török alóli felszabadulást jelentették, hanem a császári, a magyar és a török csapatok fosztogatását és rombolását is eredményezte. Magyarország nyomora túlon túl nőtt az ország tűrőképességén, így a keresztény győzelmek megítélése nem képezhette a magyar emlékezet tiszta, dicsőséges fejezetét.

De fennáll az állítás cáfolata is, miszerint 1526-ban a keresztény sereg jó része szintén nem volt magyar származású. Jelentős számú cseh, lengyel, német zsoldos is részt vett az összecsapásban. Szapolyai János erdélyi csapatai nem jutottak el Mohácsig (Galavics G. 1986). Talán az általam felsorolt indokoknál fogva érthető meg, hogy miért nincs igazán sem Buda visszavételét, sem pedig az ország „felszabadítását” megörökítő magyar krónika, nincs jelentős irodalmi alkotása. Somogyváry Gyula a 20. században ír a visszafoglaló háborúkról A Rajna ködbe vész című regényében. Ebben romantikus szemléletben ír egy Rajna-vidéki német harcosról, aki

Magyarországra érkezik és látva a magyarság szenvedését, pozitív kivételként kíméletes, magyarbarát német katonaként ábrázolja a mű főhősét, aki a regény végén olyannyira a magyar nemzet és az ország szerelmese lesz, hogy hazánk területén telepedik le a török kiűzését követően. Tény, hogy Somogyváry egy német gyökerekkel rendelkező első világháborús veterán, aki a két világháború között a Magyar Rádió főszerkesztője volt, egyben politikus, aki egyfajta önlegitimációként írja meg e fiktív történetet. Talán ugyanez volt a motivációja a bácskai német származású Eisenhant Ferencnek is, aki az 1896-os millenniumi ünnepségre időzítve megfestette a zentai csata egyik jelenetét (Ambrozovics D. 1903).

Somogyváry és Eisenhant esetében egyszerre jelenik meg az öngazolás, a német gyökerek ápolásának szándéka, illetve a magyar nemzethez való tartozás igénye. Mindezekre jó termőtalajt kínált számukra a visszafoglaló háborúk eseménytörténete, hiszen ezen keresztül érzékeltetni tudják azt, hogy ittlétük nem értelmetlen, hiszen a török elleni harccal kiérdemelték ezt. Somogyváry esetében a magyar haza iránti már-már romantikus szeretet nem csak az ittlét kiérdemelt jogalapját prezentálja, hanem az új haza iránti hűséget.

Felvetődik a kérdés, hogy a Habsburg Birodalom, illetve később az Osztrák-Magyar Monarchia keretei közt miért nem sikerült a harsány-hegyi csatának közös, birodalmi eszmeiséget közvetítő emlékművet állítani? Valószínűleg a 48-as szabadságharc leverése, a magyar nemzettudattal átítatott közhangulat és a hazai politikai körök ellenállása eleve elvetéltté tett egy ilyen irányú osztrák tervet, ha egyáltalán volt ilyen.

Hazánkban, a művészet terén a tágabb értelemben vett török kor tematikáját az 1780-as, '90-es évek felvilágosodása és nacionalizmusa hozta el. Mohácson a püspöki palota ebédlőjének falán az 1526-os és az 1687-es mohácsi csaták festményei álltak, amelyeket később elszállítottak innen a fogadalmi templomba, itt tekinthetőek meg napjainkban is. A szentgotthárdi cisztercita apátság festett rendtörténetében is megtalálható e két csata ábrázolása. Mindkét helyütt a soproni Dorffmaister István keze munkája által. Az 1820-as évek Magyarországon a romantika vezérelte művészek a török elleni drámai helytállást ragadták meg, fényezve ezzel is a nemzeti öntudatot. Kisfaludi Károly Aurórája és az abban bemutatott metszetek a török háborút örökítik meg. Ezekben az években egy szűk magyar polgári-literátus réteg választotta művei tárgyául a török kort, a magyar identitás felemeléséhez. Ezzel egy időben megjelent egy bécsi kezdeményezés is, amely a törökellenes harcokat, mint birodalmi patriotizmust szerette volna prezentálni. Utoljára az 1850-es, '60-as években kapott újra lángra a török háborúk témája a művészet terén, erős nemzeti érzelmekkel fűtve, párhuzamba állítva az 1848/49-es hősiesség helytállásával, áldozatvállalásával (Galavics G. 1986).

Napjaink emlékezet-, illetve nemzetpolitikája sem tükrözi a győztes visszafoglaló háborúk köztudatba való beépítésének az igényét. Ugyanis nem látni jelét annak, hogy magas nemzeti közméltóságok emlékeznének meg a csata helyszínén. Sem azt, hogy a történelemtankönyvek erőteljesebben tanúskodnának a második mohácsi csata sorsdöntő jelentősége mellett.

Ugyanakkor, a hazánk könnyűzenei kultúrájából származó Kárpátia zenekar által 2013-ban A száműzött című albumukon szereplő Busó rege című dalukkal, a busójárást és a török kiűzését közlik zenés formában. Érdekes, hogy épp egy hazai nemzeti rockzenekar karolja fel a csatát és próbál vele nemzettudatot erősíteni, annak ellenére, hogy a hagyományos magyar nemzeti identitás nem vallja kifejezetten magáénak a harsány-hegyi győzelmet. Talán ez a dal is ékes példája lehet az idő múlásával járó mentalitás/identitás változásának. Kérdés, hogy ez annak a jele-e, hogy a magyar nemzeti öntudat új elemekkel szeretne bővülni, mert a régiek kimerültek, avagy a Kárpátia zenekar írói nem voltak tisztában a csata „nyugatias”, „külföldi” jellegével? Miért nem pont a török oldalon harcoló Thökölyt és kurucainak végsőig folytatott ellenállását tartották megörökítésre érdemesnek? Úgy vélem, erre a kérdésre egészen egyszerűen válaszolhatunk. A busójárást, annak ellenére, hogy eredendően nem magyar, hanem sokác (római katolikus, délszláv népcsoport) eredetű, mégis a magyar nép, a magyar identitás részévé vált, annak minden tartalmi elemével együtt, köztük a török kiűzésének dicső gondolatával is.

Bár hazánk számára a török alóli felszabadulás egy fontos lépcsőfokát jelentette e győzelem kivívása, köztereink, közintézményeink névanyaga méltatlanul kevésbé emlékezik meg a győztes hadvezérekről. Talán egyedül Sobieski János nevéhez köthető emlékredezvény, a Sobieski János Dunai Emléktúra. Minden év júniusának utolsó hétvégéjén magyar vízitúrázók veszik útjukat Esztergomtól Budapestig.¹⁷ De szintén Esztergomban, külön Sobieski emlékünnepre is sor kerül minden évben (igom.hu). A győri lengyel kulturális egyesületet is Jan Sobieskiről nevezték el (lengyelonkormanyzat.hu). Az egyetlen hazai Sobieski-szobor Esztergomban található, míg az egyetlen magyarországi Sobieski János utca Budapesten. Savoyai Eugénról egy budapesti utca és egy szobor emlékezik meg. Lotaringiai Károlyról pedig egy budapesti park tanúskodik. Miksa Emánuel és Bádeni Lajos esetében viszont semmilyen emlékezeti elemről nem beszélhetünk.

Elmondható, hogy Sobieski János kultusza a hazai lengyel nemzetiség körében jelentősnek mondható. A hazai sokác közösség pedig a mai napig őrzi a török kiűzésének hagyományát, évenként megrendezett busójárásuk kapcsán. Míg egyes német nemzetiségű hiteles kulturális személyiségek Buda visszavételét, a zentai csatát felhasználták az önreprezentációjukra, vagy éppen a saját identitásuk megtartására.

7. Összegzés

A bevezetőben feltett kérdésem az volt, hogy melyek azok az emlékezeti elemek, amelyek eleve elrendelik a harsány-hegyi csata emlékezeti térben/identitásban betöltött szerepét? Továbbá, a második mohácsi csata emlékezete miért nem foglal el méltó helyet a nemzeti és a nemzetközi emlékezetben? A jelenleg még kissé ismeretlen történelmi-politikai okok mellett több praktikus jelenség is a csata elfeledettségét predesztinálja. Ugyanis, a második mohácsi csata során nem történt jelentős személyiség halálesete, a csatáról nem született irodalmi alkotás, a tömegkultúra számára ismeretlen maradt, így nem válhatott a nemzeti emlékezet részévé. A harsány-hegyi csata pozitív megítélésén pedig az sem segített, hogy a törökellenes hadjáratok alatt a császári, oszmán és kuruc hadak által véghezvitt pusztítások emlékezete még erősebben a köztudat részévé váltak, sokkal inkább, mint a tudat, hogy a török uralom végre megszűnt a Magyar Királyság szinte teljes területén. A csata emlékezete ennél fogva nem jelent meg a köztereken sem, ami visszahat az identitásra is.

Bár egyes helyi emlékműállítások az emlékezet meglétét bizonyítják, ceremoniális jelentőségén felül, kevésbé képez nemzetközi, diplomáciai jelentőségű emlékhelyet, ennél fogva jelenlegi geopolitikai súlya elenyésző. Persze nemzetközi akarat esetén könnyen nyújthat földrajzi, ideológiai alapot az egykori, csatában résztvevő nemzetek egy sátorba terelésére. Így, ha jelenleg nem is, de a jövőben, a nemzetközi politikai-geopolitikai környezet alakulásával akár még a nagyharsányi vagy a villányi emlékművek is szerephez juthatnak. Persze ennek az eshetőségnek a jelenlegi prognózisa igencsak hipotetikus.

Nagyharsány település emlékezeti rétegeinek további, jövőbeni vizsgálata viszont nem ilyen kétséges. E település történetének emlékezeti lenyomatai megtalálhatóak lehetnek más magyarországi településeken, illetve, más történelmi események emlékezeti lenyomatai is felbukkannak ebben a községben. Ennek a kérdésnek a körüljárása végén egy átfogó kép rajzolódhat ki Nagyharsányról, mint szimbolikus térről. Különösen érdekes új kutatási irányt jelentene e település vallásföldrajzi helyzetének meghatározása, melyre jó ürügyet szolgál az 1574-es tragikus kimenetelű hitvita.

Az 1687-es második mohácsi csata nemzetközi emlékezetének kutatása egy újabb kutatási periódust követel. Adott esetben, a hazai (lokális és nemzeti) szintű emlékezettel ellentétben nemzetközi szinten markánsabban érzékelhető a csata emlékezeti súlya. Ha pedig ez a feltételezés

¹⁷ http://mtsz.org/cikk/sobieski_janos_dunai_emlektura (Letöltve: 2020. 12. 07.)

cáfolatra találna, abban az esetben is érdekes kutatási témát jelentene azoknak a jelenségeknek a feltárása, amelyek a csata nemzetközi emlékezetét degradálják.

Irodalomjegyzék

- AMBROZOVICS D. (1903): Eisenhunt Ferenc. *Művészet* 2 (4), pp. 252–255.
- BÁNLAKY J. (2001): *A magyar nemzet hadtörténelme*. (Online) <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/17-magyarorszag-felszabaditasa-a-torok-uralom-alol-16831699-3D6D/c-tovabbi-torok-haboruk-a-karlocai-bekeig-4106/7-az-1697-evi-hadjarat-41D9/d-a-foseregek-hadmuveletei-41F4/d-a-zentai-csata-1697-szeptember-11-en-4208/> Letöltve: 2020. 11. 17.
- BÉKÉSI L. (2004): *A politika földrajza*. Aula, Budapest.
- BUSSELLE, R.–BILANDZIC, H. (2009): Measuring Narrative Engagement. *Media Psychology* 12, pp. 321–347.
- CASTELLS, M. (2005): *A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. I. kötet. Oktatási Minisztérium, Budapest.
- CHRIS, P. (2012): Researching Militarized Landscapes. *A Literature Review on War and the Militarization of the Environment, Landscapes Research* 37 (1), pp. 115–133.
- CSIFFÁRY G. (2014): *Ruszkai Dobó István életrajza*. Bányászattörténeti Kutatások Alapítvány, Rudabánya.
- FARAGÓ L. (2015): A reális tér elvesztése és a gyakorlati konstrukciókra való rátalálás. In: Tésits R.–Alpek L. (szerk.) *A mi geográfiánk. Tóth József emlékezete*. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 191–198.
- FODOR P.–VARGA SZ. (2019): Bevezetés. In: Fodor P.–Varga Sz. (szerk.): *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, pp. 7–10.
- F. MOLNÁR M. (2016): *Olasz hadi írók és generálisok Bécs és Isztambul között. L. F. Marsigli és kortársai*. Budapest, 244 p.
- GALAVICS G. (1986): *Kössünk kardot az pogány ellen*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest.
- GÁRDONYI M. (2015): A turbéki kegyhely és a Segítő Szűzanya tisztelete. *Mediterrán és Balkán Fórum* 9 (2), pp. 38–40.
- GERGELY A. (2015): Térhasználat és szimbolikus szuverenitás. *Tér és Társadalom* 29 (2), pp. 21–42.
- HERMANN R. szerk. (2017): *Vár állott – Tudományos történeti konferenciák – Vajdabunyadvár 2013–2016*. Line Design Kiadó, Budapest.
- HOPPÁLNÉ ERDŐ J.–KISSNÉ MAKRA I.–KOVÁCH P. szerk. (2016): *Pécsi Református Kollégiumi füzetek 3. A Pécsi Református Kollégium évkönyve 2010-2016*. Pécs, 263 p.
- LIEN, N. H.–CHEN, Y. L. (2013): Narrative ads: the effect of argument strength and story format. *Journal of Business Research*, 66 (4), pp. 516–522.
- NAGY L. (1987): Az 1686-1687. évi hadjárat (A dél-magyarországi hadjárat 1686 őszén - Az 1687. évi nagyharsányi hadjárat - A nagyharsányi csata). In: Szita L. szerk. *Budától-Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686-1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulója emlékére*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, pp. 13–52.
- NEMES NAGY J. (2009): *Terek, helyek, régiók*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NORA, P. (1984): *Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux*. In: Nora, P. ed. *Les lieux de mémoire. I. La République. Sous la direction de Pierre Nora*. Gallimard, Paris.
- NYÁRS A. (2006): A mohácsi csata emlékművei a városban. *Belvedere* 18 (7–8), pp. 70–82. http://acta.bibl.u-szeged.hu/5086/1/belvedere_2006_007_008_070-082.pdf
- PAP N.–FODOR P. (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron*. Pannon Castrum, Pécs.
- PÁLL D. G.–LISKA A.–SIPOS Gy.–ALEXANDRU H. (2016): Földtudományos technikák a Szigeterőd-projekt tervezésében. In: Erdész Á. szerk. *A kereszténység védőoszlopa – Gyula 1566*. Erkel Ferenc Kulturális Központ és Múzeum, Gyula, pp. 61–76.

- PÁLFFY G. (2009): *A három részre szakadt ország 1526-1606* – Magyarország története 9. Kossuth Kiadó, Budapest.
- PESTI J. szerk. (1982): *Baranya megye földrajzi nevei* II. Baranya Megyei Levéltár. Pécs.
- POLGÁR B. (2014): Csataérkutatás s Harsány-hegynél, az 1687. évi Harsány-hegyi csata. *Hadtörténeti Közlemények* 127 (1), pp. 103–132.
- POLGÁR B. (2015): Claude-Louis-Hector de Villars márki és az 1687. évi magyarországi törökellenes hadjárat. *Hadtörténeti Közlemények* 128 (1), pp. 184–202.
- POLGÁR B. (2018): *Oszmán-török kori csatateretek régészeti kutatása Magyarországon*. Doktori disszertáció. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest.
- POLGÁR B. (2020): Történelmi csatatereken – Harsány-hegy /1687/, Kismegyer /1809/ és Segesvár /1849/. In: Haramza M. et al. szerk. *Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának újabb eredményei*. Budapest, pp. 189–206.
- RACHEL, W. (2013): Military landscapes: Agendas and approaches for future research. *Progress in Human Geography* 38 (1) pp. 40–61.
- REMÉNYI P. (2014): *Allam- és nemzetépítés a Nyugat-Balkánon*. Publikon Kiadó, Pécs.
- ROSE, G. (1995)? Place and identity: a sense of place. In: Massey, D.–Jess, P. eds. *A place in the World?* Open University Press, Oxford, pp. 87–132.
- SIMON B.–Szalai G. (2019): A mohácsi csata emlékezete a magyar köztereken. In: Pap N.–Lilón, D.–Szántó Á. szerk. *A tér hatalma – a hatalom terei: Tanulmánykötet a 70 éves Szilágyi István professzor tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, pp. 225–234.
- SZILÁGYI I. (2019): Juan Bautista Poggio Monteverde kanári-szigeteki költő verskoszorúja Budavár 1686-os visszavételéről. In: Zagyai N.–Szabó R. szerk. *Military landscape Baranyában*. Absztraktkötet. PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke, Pécs, pp. 32–33.
- SZITA L. szerk. (1987): *Budától-Belgrádig. Válogatott dokumentumok az 1686-1687. évi törökellenes hadjárat történetéhez*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs.
- TÓTH F. (2019): A második mohácsi csata mítosza és valósága II. Adalékok az 1687-es nagyharsányi csata kora újkori levéltári és könyvészeti kutatásához. In: Fodor P.–Varga Sz. szerk. *Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, pp. 445–462.
- VARGA, Sz. (2016): *Europe's Leonidas: Miklós Zrínyi, defender of Szigetvár (1508-1566)*. Research Centre for the Humanities, HAS, Budapest.
- VARGA Sz. (2016): A Zrínyi-kultusz évszázadai Szigetváron. In: Erdész Á. szerk. *A kereszténység védőoszlopa – Gyula 1566*. Erkel Ferenc Kulturális Központ és Múzeum, Gyula, pp. 111–129.
- VERESS D. Cs. (1987): Hol volt az úgynevezett „második mohácsi csata” 1687. augusztus 12-én? *Hadtörténelmi Közlemények* 34 (4), pp. 691–715.
http://epa.oszk.hu/00000/00018/00144/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1987_04_691-715.pdf Letöltve: 2020. 11. 13.
- WANG, J. (2006): Lost in the Story: Factors that affect narrative transportation and advertising. *Advances in Consumer Research* 33, pp. 406–408.

Internetes források

- BAMA: A Harsány-hegyi csata emlékét őrzi a szoborpark új alkotása;
<https://www.bama.hu/vezeto-hirek/a-harsany-hegyi-csata-emleket-orzi-a-szoborpark-uj-alkotasa-1450599/>
- BARANYA MEGYEI TERMÉSZETBARÁT SZÖVETSÉG: Templomhegyi kilátó;
<https://baranyatermeszetbarat.hu/index.php/regionk/kilatok-pihenok/352-templomhegyi-kilato>

BÖLCSÉSZEZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT: Fodor Pál, Sudár Balázs és Varga J. János előadása a nagyharsányi csata évfordulóján;

<https://tti.btk.mta.hu/esemenyek/eloadas-vitaules/490-fodor-pal-sudar-balazs-es-varga-j-janos-eloadasa-a-nagyharsanyi-csata-evfordulojan.html>

IGOM: Sobieski emlékűnnep;

<https://www.igom.hu/hir/904-sobieski-emlekunnep>

INTRAVEL: Zenta, a Vajdaság legmagyarabb városa;

<https://intravel.hu/zenta-a-vajdasag-legmagyarabb-varosa/>

KÖZTÉRKÉP: Harsány-hegyi csata emlékműve;

https://www.kozterkep.hu/24437/Harsany_hegyi_csata_emlekmuve_Nagyharsany_2014.html

KÖZTÉRKÉP: "Harsány-hegyi csata emlékműve" c. alkotás fotói Nagyharsány településről;

<https://www.kozterkep.hu/24437/harsany-hegyi-csata-emlekmuve#vetito=190640>

ORSZÁGOS LENGYEL ÖNKORMÁNYZAT: Szervezetek;

<https://lengyelonkormanyzat.hu/szervezetek/szervezetek/>

MAGYAR TERMÉSZETJÁRÓ SZÖVETSÉG: Sobieski János Dunai Emléktúra;

http://mts.org/cikk/sobieski_janos_dunai_emlektura

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA: Terepbejárás Villány-Nagyharsány térségében a második mohácsi csata helyszínein – 2018. május 28–29.;

<http://mohacs.btk.mta.hu/?view=article&id=9:terepbejaras-villany-nagyharsany-tersegeben-a-masodik-mohacsi-csata-helyszinein-2018-majus-28-29&catid=10>

MOHÁCSI BUSÓJÁRÁS: Busójárás története;

<https://www.mohacsibusojaras.hu/busojarasrol/busojaras-tortenete/>

MOHÁCSI ÖRÖKSÉGVÉDŐK: 1526. augusztus 29. az ütközet napja;

https://mohacsiak.blog.hu/2020/08/27/1526_augusztus_29_az_utkozet_napja

NAGYHARSÁNY KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT: Emléktáblák;

<https://nagyharsany.hu/emlektablak/>

NAGYHARSÁNY KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT: Nagyharsányi csata 300. évfordulójára emelt emlékkő;

<http://nagyharsany.hu/nagyharsanyi-csata-300-evfordulojara-emelt-emlekko/>

NEMZETI FILMINTÉZET: Egri csillagok;

<https://filmarchiv.hu/hu/dvd/katalogus/megtekint/egri-csillagok>

VILLÁNY: Borkultúra;

<http://www.villany.hu/borkultura>